

Faculteit der Rechtsgeleerdheid
Afdeling Economie

Verantwoording 2017/2018 Werkplan 2019

in het kader van het onderzoeksprogramma
**Zelfredzaamheid en sociale bescherming
over de levenscyclus**

Prof. dr. K.P. Goudswaard (projectleider)
Prof. dr. K. Caminada (financiën)

Leiden, 1 oktober 2018

Verantwoording 2017/2018

1. Inleiding

1.1 Het onderzoeksproject/-programma

Individuele en huishoudens zien zich in toenemende mate geconfronteerd met risico's waar zij zelf de verantwoordelijkheid voor moeten nemen. Zo zijn arbeidsrelaties steeds flexibeler geworden. In Nederland heeft ruim 35% van de werkenden op dit moment een flexibel contract of is werkzaam als zzp'er. Daarnaast wordt de verzorgingsstaat versoberd. De WW-duur is bijvoorbeeld verkort en publieke arbeidsongeschiktheidsverzekeringen zijn minder toegankelijk en minder genereus geworden voor mensen die nog een resterende arbeidscapaciteit hebben. In de bijstand is een zoekperiode van vier weken ingevoerd voor jongeren tot 27 jaar. Zij moeten eerst een maand zelf zoeken naar werk voor ze in aanmerking komen voor een bijstandsuitkering. Ook de pensioeninkomens staan onder druk, onder meer als gevolg van de vergrijzing en de crisis. Naar aanleiding hiervan is de fiscaal gefaciliteerde pensioenopbouw versoberd en is de AOW-leeftijd verhoogd. Verder zijn werknemerspensioenen steeds meer afhankelijk geworden van beleggingsresultaten, omdat tegenvallers nauwelijks meer opgevangen kunnen worden door premieverhogingen. De afgelopen jaren zijn indexaties achterwege gebleven en zijn sommige pensioenuitkeringen zelfs gekort. Ten slotte wordt er nagedacht over meer keuzevrijheid in de opbouw- en uitkeringsfase van werknemerspensioenen.

Dit onderzoek heeft een grote maatschappelijke relevantie. De ontwikkelingen in de sociale zekerheid leiden er toe dat mensen meer verantwoordelijkheid moeten dragen voor risico's en meer zelf moeten plannen als het gaat om werk, pensioen en zorg. Het is belangrijk om in kaart te brengen hoe groot deze risico's zijn en hoe groot de zelfredzaamheid is om in te spelen op de diverse risico's. We verwachten een bijdrage te leveren aan het maatschappelijk debat op onder meer de volgende punten:

- In welke mate dragen sociale uitkeringen bij aan een vermindering van de inkomensonzekerheid?
- Neemt de inkomensongelijkheid toe en wat is daarbij de rol van de sociale zekerheid?
- In hoeverre slagen mensen met een arbeidsbeperking er in om weer aan de slag te komen?
- Hoe kan schuldhulpverlening in de bijstand effectief plaatsvinden?
- Leidt de zoekperiode voor jongeren in de bijstand tot meer werk?
- In hoeverre fungeert arbeidsparticipatie van partners als buffer bij verlies van werk?
- Kunnen mensen hun bestedingsbehoeften na pensionering inschatten? En wat betekent dat voor de pensioenambitie?
- Hoe groot zouden de grenzen van keuzevrijheid in pensioenregelingen moeten zijn om flexibiliteit mogelijk te maken, maar ongelukken te voorkomen?

- Heeft de versoering van de vervroegde uitredingsregelingen geleid tot meer eigen besparingen?
- Hoe verhouden de veranderingen in de Nederlandse sociale zekerheid (meer nadruk op zelfredzaamheid) zich tot die in andere landen?

Het voorgaande leidt tot de onderstaande vier onderzoeksvragen, die verder zijn onderverdeeld naar 10 deelvragen (deelprojecten):

1. In hoeverre verzacht sociale zekerheid inkomensschokken en ongelijkheid?
 - a. In welke mate worden inkomensschokken verzacht door uitkeringen in de sociale zekerheid?
 - b. Is er sprake van een toenemende inkomensongelijkheid?
2. Hoe groot is de zelfredzaamheid van mensen met betrekking tot werk?
 - a. Leiden versoeringen in arbeidsongeschiktheidsregelingen tot meer werk?
 - b. Schulden en zelfredzaamheid in de bijstand.
 - c. Wat zijn de gevolgen van een zoekperiode voor jongeren in de bijstand?
 - d. Fungeert arbeidsparticipatie van partners als buffer bij het verlies van werk?
3. Hoe groot is de zelfredzaamheid van mensen met betrekking tot sparen en pensioen?
 - a. Kunnen mensen een juiste inschatting maken van hun bestedingsbehoeften na pensionering?
 - b. Wat zijn de consequenties van keuzevrijheid in de tweede pijler?
 - c. Wat is het effect van versoerde pensioenregelingen op het spaargedrag van huishoudens?
4. Hoe verhouden zelfredzaamheid en sociale bescherming in Nederland zich ten opzichte van andere landen?

De deelprojecten zijn divers van aard, maar hebben een gemeenschappelijke noemer: de relatie tussen zelfredzaamheid en sociale bescherming, die we onderzoeken op de terreinen inkomen, werk en pensioen. De diversiteit in het programma is ook mede het gevolg van het forse aantal betrokken onderzoekers (zie de toelichting onder punt 2.1), die verschillende achtergronden hebben (economisch, econometrisch, sociaal-wetenschappelijk). Het onderzoek is voor een groot deel empirisch van aard, met gebruik van (grote) datasets en kwantitatieve onderzoeksmethoden. Verder heeft een deel van het programma betrekking op internationale vergelijkingen (in het bijzonder de onderdelen 1b en 4). Het onderzoek heeft daarmee internationale relevantie, maar we streven er naar om het internationale perspectief ook te laten bijdragen aan nationale inspiratie. Een flink deel van de onderzoeksoutput vindt zijn weg in internationale wetenschappelijke tijdschriften (zie onder punt 3.4), maar de strategie van het team is er nadrukkelijk ook op gericht om de onderzoeksresultaten ook onder de aandacht te brengen van een breder maatschappelijk publiek. Dat gebeurt door middel van toegankelijke Nederlandstalige publicaties, via tal van presentaties en via advieswerk. Daarbij gaat steeds veel aandacht uit naar de beleidsrelevantie van het onderzoek.

1.2 Het (eventuele) werkbezoek van Instituut Gak

Niet van toepassing.

1.3 Stand van zaken

De activiteiten in het kader van het programma zijn in het voorjaar van 2017 gestart en de financiering door Instituut Gak is gestart op 1 augustus 2017. Deze Verantwoording beslaat dus een deel van 2017 en 2018. Het programma verloopt in veel opzichten goed. Bij de meeste deelprojecten zijn al publicaties te melden, vaak meerdere. Deelprojecten 1b en 4 hebben in de afgelopen periode relatief veel aandacht gehad. Dat heeft onder meer te maken met de tijdelijke aanstelling van postdoc Jinxian Wang (die op deelproject 1b werkzaam is geweest) respectievelijk met de aanstelling van aio Vincent Bakker (zijn promotieonderzoek heeft betrekking op deelproject 4). Met twee deelprojecten (2b en 3c) is nog geen start gemaakt. Dat wordt in onderdeel 3 verder toegelicht.

1.4 Aandachtspunten

We hebben ook tegenslag gehad. Jim Been, die als 0,5 postdoc op het programma is aangesteld en tevens praktisch coördinator van het programma is, is helaas vanaf begin april 2018 uitgeschakeld door ziekte. Zijn onderzoek heeft daardoor vanzelfsprekend vertraging opgelopen. De coördinatietaken van Jim hebben we van hem overgenomen. Het is nog niet duidelijk wanneer Jim kan terugkeren, maar de vooruitzichten op terugkeer zijn positief.

2. De organisatie van het onderzoek

2.1 Het onderzoeksteam

Tabel 2.1 Onderzoeksteam 2017/2018: samenstelling, omvang dienstverband en looptijd projecten

(Deel)project	Teamleden	Omvang dienstverband fte	Looptijd project/dienstverband	
			Van	Tot
<i>Gefinancierd door Instituut Gak</i>				
Project 3	Jim Been, postdoc	0,50	1-8-2017	31-12-2018
Project 1	Jinxian Wang, postdoc	0,50	1-9-2017	31-01-2018
Project 4	Vincent Bakker, aio	1,00	1-8-2017	31-12-2018
Project 2	Heike Vethaak, aio	1,00	6-8-2018	31-12-2018
Alle projecten	Robin Vanderstappen, ondersteuning	0,21	1-1-2018	31-12-2018
<i>Matching</i>				
Project 1, 3 en 4	Kees Goudswaard, hgl	1,0	1-8-2017	31-12-2018
Project 1,3 en 4	Koen Caminada, hgl	1,0	1-8-2017	31-12-2018
Project 1, 2 en 3	Marike Knoef, hgl	1,0	1-8-2017	31-12-2018
Project 2 en 4	Pierre Koning, uhd/hgl	0,7	1-8-2017	31-12-2018
Project 4	Olaf van Vliet, hgl	1,0	1-8-2017	31-12-2018
Project 2	Egbert Jongen, uhd	0,2	1-8-2017	31-12-2018
Project 2 en 3	Lieke Kools, aio	0,8	1-8-2017	01-07-2018
Project 2	Emile Cammeraat, aio	1,0	1-8-2017	31-12-2018
Project 2	Marco Stam, aio	1,0	1-8-2017	31-12-2018

Toelichting:

In het Werkplan 2017/2018 werden de aanstellingen van Been, Wang en Bakker al aangekondigd. Daar is per 6 augustus 2018 Vethaak als tweede aio bij gekomen.

In het overzicht staan veel namen onder het kopje *matching*. Dat is het gevolg van een bewuste strategie. Veel medewerkers in de Afdeling Economie verrichten onderzoek op het terrein van de sociale zekerheid. Dat is in belangrijke mate een uitvloeisel van de eerdere grote subsidie die wij van Instituut Gak mochten ontvangen. Op basis daarvan hebben we ook het universitair gefinancierde onderzoek steeds meer op het terrein van de sociale zekerheid gefocust. Vanaf de start van het huidige programma hebben we er voor gekozen om zittende onderzoekers waar mogelijk ook te betrekken bij de thematiek van Zelfredzaamheid en sociale bescherming over de levenscyclus. Ons inzicht is dat onderzoek in een groter teamverband met veel onderlinge samenwerking erg vruchtbaar is en bovendien stimulerend werkt voor nieuwe (door Instituut Gak gefinancierde) onderzoekers.

2.2 De begeleidingscommissie

De volgende personen zitten in de begeleidingscommissie van het programma.

- Prof. mr. G.J.J. Heerma van Voss, hoogleraar Sociaal Recht, Universiteit Leiden
- Prof. em. dr. F. Leijnse, hoogleraar Onderwijs en Arbeidsmarkt, Open Universiteit

Een eerder concept van deze Verantwoording en Werkplan is naar de leden van de Begeleidingscommissie gestuurd, met het verzoek om een reactie. De Begeleidingscommissie heeft met veel waardering kennis genomen van de tot nu toe bereikte resultaten, zoals opgenomen in de Verantwoording en acht het Werkplan overtuigend, waarbij interessante nieuwe paden worden ingeslagen. Verder maken de leden nog een aantal waardevolle opmerkingen, die het onderzoeksteam ter harte zal nemen en die ook hebben geleid tot enkele aanvullingen op de conceptrapportage. De reacties van de Begeleidingscommissie zullen separaat ter beschikking worden gesteld van Instituut Gak.

2.3 Onderzoekersoverleg en andere informatie over communicatie over het onderzoek

Er vindt frequent onderling overleg plaats tussen de bij het programma betrokken onderzoekers. Dat overleg is inhoudelijk gedreven, er zijn veel samenwerkingsverbanden op deelprojecten. Verder is er regelmatig overleg tussen de aio's en hun directe begeleider (iedere week, soms iedere dag) en de promotores (ongeveer maandelijks).

Bij de deelprojecten projecten is tijdens de verslagperiode samengewerkt met Netspar, de Rijksuniversiteit Groningen, de Vrije Universiteit Amsterdam, Universiteit van Antwerpen, University College London, *RAND Center for the Study of Ageing* en *Shanghai University of Finance and Economics*.

In het kader van deelproject 1 is een uniek samenwerkingsverband gestart met het Centraal Bureau voor de Statistiek. Wij bundelen krachten om belangrijke vanuit het beleid aangereikte onderzoeksvragen op het vlak van inkomen en vermogen gezamenlijk te onderzoeken. De samenwerking staat garant voor een bredere analytische inzet en benutting van de beschikbare CBS inkomensgegevens via de constructie van lange consistente reeksen vanaf 1977. Het CBS draagt zorg voor de reparatie van de trendbreuk in de inkomensgegevens als gevolg van de belastingherziening in 2001. Per 1 juli 2018 zijn deze werkzaamheden opgepakt en medio 2019 zullen naar verwachting de aangepaste bestanden gereed zijn. De bestanden vormen de basis voor een gezamenlijke studie naar de lange-termijn ontwikkeling in inkomensongelijkheid en –herverdeling in Nederland. Vanuit het CBS is daarvoor 1 fte op jaarbasis vrijgemaakt.

In het verslagjaar is een website van het onderzoeksprogramma gelanceerd en vervolgens systematisch bijgehouden, mede met het oog op de wetenschapscommunicatie. De website omvat informatie over de projectleiding en medewerkers, de omschrijving van het onderzoeksprogramma, de publicaties die verschenen zijn in het kader van dit onderzoeksproject (downloadable), informatie over workshops en overige activiteiten, alsmede de bereikbaarheid van de medewerkers van het onderzoeksprogramma; [link](#).

3. Rapportage over het verslagjaar

3.1 Gerealiseerde onderdelen van het werkplan 2017/2018 per (deel)project

Deelproject 1a

In samenwerking met De Nardi (UCL), Fella (QM London), Paz Pardo (UCL) en Van Ooijen (RuG) brengt Knoef de inkomensdynamiek van Nederland in kaart. Tevens maken we een vergelijking met de VS. De eerste resultaten laten zien dat de inkomensdynamiek in Nederland relatief groot is aan de onderkant en aan de bovenkant van de inkomensverdeling, voor jongeren en voor mensen aan het einde van hun werkende leven. Vanwege onze sociale zekerheid en progressieve belastingen zijn we in Nederland vanuit de overheid meer verzekerd voor inkomensschokken dan in de VS. Daarentegen hebben we in vergelijking met de VS minder verzekering binnen het huishouden. Knoef heeft tevens een publicatie begeleid van SEO en Universiteit Leiden over inkomensmobiliteit van Nederlandse huishoudens tussen 2001 en 2014. We vinden een hoge mate van “stickiness” aan de onderkant en aan de bovenkant van de inkomensverdeling. Een groot deel van de kans om een laag inkomen te houden, hangt niet samen met achtergrondkenmerken, maar lijkt structureel van aard. Een laag inkomen in het verleden veroorzaakt op zichzelf ook vaak een laag inkomen nu. Eenmaal in een positie aan de onderkant van de inkomensverdeling is de kans om ook een jaar later een laag inkomen te hebben, ongeacht achtergrondkenmerken, 20 tot 25 procentpunt hoger dan vanuit een situatie zonder laag inkomen. Ook aan de bovenkant geldt dat een hoog inkomen nu in belangrijke mate een hoog inkomen in de volgende periode voorspelt. De kans om een jaar later een hoog inkomen te hebben ligt 15 tot 20 procentpunt hoger wanneer een huishouden dit jaar al een hoog inkomen heeft.

Deelproject 1b

Het afgelopen jaar is relatief veel onderzoek verricht in het kader van dit deelprogramma. Met behulp van gegevens van de *Luxembourg Income Study* is door Caminada en postdoc Wang een uitgebreide dataset samengesteld, die publiek toegankelijk is: de *Leiden LIS Budget Incidence Fiscal Redistribution Dataset on Income Inequality* ([link](#)). Met behulp van deze dataset kan een gedetailleerde analyse worden gemaakt van de herverdelende werking van de diverse sociale uitkeringen in 47 landen voor de periode 1967-2014. Eind 2017 hebben Caminada, Wang en Goudswaard een LIS Working Paper gepubliceerd waarin een dergelijke analyse wordt gedaan, zowel voor het meest recente jaar als voor de veranderingen in de tijd. Het is de eerste zeer gedetailleerde uitsplitsing naar 9 verschillende sociale programma's. Eén van de conclusies is dat in de meeste landen, anders dan veelal wordt gedacht, de herverdelende werking van de sociale zekerheid sinds het begin van de Grote Recessie niet is afgenomen. Binnenkort verschijnt een artikel van de genoemde onderzoekers hierover in het bekende *International Social Security Review*. Een tweede artikel is *under review* bij een ander internationaal tijdschrift. Een toegankelijke

Nederlandstalige versie is in *ESB* verschenen. Dezelfde onderzoekers hebben ook geanalyseerd in hoeverre de inkomensverschillen tussen groepen, de zogeheten inkomenspolarisatie, zijn veranderd in Europa. Een belangrijke bevinding is dat de inkomenspolarisatie in Europese landen in de periode 2004-2012 vrij stabiel is gebleven. Over dit onderzoek is onder meer gepubliceerd in het gezaghebbende *Cambridge Journal of Economics*.

Been, Caminada, Goudswaard en Van Vliet hebben de inkomensongelijkheid en armoede onder ouderen internationaal vergeleken. Deze analyse is gepubliceerd in *Social Policy and Administration*; zie ook Caminada en Goudswaard (2017) voor een toegankelijke Nederlandstalige publicatie over dit thema in het tijdschrift *Geron*.

Ook voor Nederland hebben Caminada, Goudswaard en Been op basis van de meest recente CBS-data (het CBS Inkomenspanel met inkomensgegevens van circa 100.000 huishoudens via 280.000 steekproefpersonen) de ontwikkeling van inkomensongelijkheid en inkomensherverdeling vanaf 1990 in kaart gebracht; deze analyse is gepubliceerd in een door CBS/TNO uitgebracht boek over Dynamiek op de arbeidsmarkt.

Caminada, Goudswaard, Van Vliet en Bakker hebben geparticipeerd in een samenwerkingsverband met de Universiteit van Amsterdam (Vandenbroucke en De Beer) en de Universiteit van Antwerpen (Cantillon) gericht op een vergelijking van de sociale zekerheid in België en Nederland sinds 1995. Onze bijdrage betrof een vergelijking van de herverdelende werking van het Belgische en het Nederlandse stelsel. Hierover is in 2018 een Working Paper verschenen. Gestreefd wordt naar verdere publicatie.

Caminada, Goudswaard en Knoef hebben onderzoek gedaan naar de toenemende spreiding in de drukverdeling van inkomensheffingen, dat wordt gepubliceerd in *Weekblad voor Fiscaal Recht*. Het klassieke uitgangspunt is dat van iedere burger naar draagkracht een bijdrage aan de algemene middelen mag worden gevraagd, maar dit onderzoek laat zien dat er grote verschillen zijn tussen huishoudens, zelfs bij gelijke bruto inkomens.

Deelproject 2a

Met de aanstelling van de nieuwe aio Heike Vethaak is ook het deelproject ‘Leiden versoeringen in arbeidsongeschiktheidsregelingen tot meer werk?’ in augustus 2018 van start gegaan. De taken van Heike bestaan in eerste aanleg vooral uit het bestuderen van de relevante literatuur en het verrichten van vooral beschrijvende analyses met gegevens van UWV: wat zijn de kansen op werk en wat is het arbeidsinkomen geweest van cohorten arbeidsongeschiktheids-aanvragers die al dan niet een uitkering hebben ontvangen?

Niet in de kern van dit deelproject, maar wel daaraan gerelateerd is het onderzoek van aio Lieke Kools en Pierre Koning naar de effectiviteit van werkhervatting in deeltijd vanuit ziekteverlof. Deeltijd werkhervatting blijkt het meest intensief als het snel en intensief wordt gestart. Dit onderzoek is een hoofdstuk in het proefschrift van Lieke Kools, dat zij op 21 november 2018 zal verdedigen. Het is verschenen als Working Paper en zal worden gepubliceerd in het tijdschrift *Health Economics*.

Deelproject 2b
Nog niet gestart

Deelproject 2c

Sinds 2012 wordt er van jongeren meer zelfredzaamheid verlangd. Ze moeten eerst een maand zelf zoeken naar werk voor ze in aanmerking komen voor een bijstandsuitkering. Een groot deel van de jongeren die zich melden voor een bijstandsuitkering komt na de zoekmaand niet meer terug bij de gemeente. Hebben zij werk gevonden? Zitten zij thuis op de bank? Of zijn ze het criminele pad op gegaan? Marco Stam (aio) heeft onderzoek gedaan naar de gevolgen van de zoekperiode in de bijstand op crimineel gedrag onder jongeren. Hij vindt dat de zoekperiode tot meer crimineel gedrag leidt. Dit onderzoek zal binnenkort verschijnen als Working Paper en zal voor publicatie aangeboden worden aan een internationaal tijdschrift.

Gerelateerd aan dit onderzoek naar zelfredzaamheid van jongeren is het onderzoek van Cammeraat, Jongen en Koning naar de effecten van de zogenoemde ‘Wet Investeren in Jongeren’ (WIJ) waar in 2017 en 2018 aan gewerkt is. In dit onderzoek staat de vraag centraal of het verplicht opleggen van leertrajecten of arbeidsverplichtingen ertoe leidt dat jongeren op de 27 jaar minder gebruik zullen maken van de bijstand. Door gebruik te maken van administratieve data van CBS is aan te tonen dat de WIJ inderdaad leidt tot minder gebruik van de bijstand, maar niet tot meer werk onder jongeren. Dit resultaat is inmiddels opgetekend in een (discussion) paper dat voor publicatie is aangeboden aan het *Journal of Public Economics*. Een toegankelijke Nederlandstalige versie is in *ESB* verschenen.

Deelproject 2d

Van november 2017 t/m april 2018 heeft promovendus Emile Cammeraat als onderdeel van een stage op het CPB onderzoek gedaan in het kader van dit deelproject, onder begeleiding van Egbert Jongen en Pierre Koning. Inmiddels is over dit onderzoek een paper geschreven. Het doel van het paper is om het *added-worker effect* vast te stellen voor Nederland voor, tijdens en na de Grote recessie. Het *added worker effect* geeft de mate waarin partners het inkomensverlies van hun werkloos geraakte partner compenseren door zich meer te gaan aanbieden op de arbeidsmarkt. We vinden dat het ontslag van de man leidt tot een toename van het inkomen van zijn vrouw met 500-1000 euro in de jaren na ontslag. Dit effect is veel kleiner dan compensatie uit WW en winst uit zelfstandigheid. Dit paper is gepresenteerd op het CPB en in augustus 2018 op het congres van het *International Institute of Public Finance*.

Deelproject 3a

Dit deelproject gaat over de zelfredzaamheid van mensen met betrekking tot sparen en pensioen. Het sluit aan bij onderzoek van onze groep dat door Netspar wordt gefinancierd.

In het huidige Nederlandse pensioenstelsel wordt van ZZP'ers een grotere zelfredzaamheid verwacht dan van werknemers. Knoef, Been, Caminada en Goudswaard hebben daarom de vermogensopbouw van ZZP'ers vergeleken met die van werknemers. ZZP'ers blijken relatief veel vrije besparingen te hebben en vermogen op te bouwen in de eigen woning. Dit compenseert deels hun lagere pensioenopbouw in de tweede pijler. Echter, de verschillen binnen deze groep zijn groot, waardoor we meer tekorten zien onder ZZP'ers dan onder werknemers. Dit onderzoek is verschenen in *Economisch Statistische Berichten*. Goudswaard en Caminada hebben een hoofdstuk gepubliceerd over pensioenen voor zelfstandigen in een door de WRR uitgebrachte bundel over de toekomst van flexibel werk. Knoef heeft samen met Lisa Bruggen een pre-advies geschreven over de beperkte aandacht voor pensioensparen voor de Koninklijke Vereniging voor Staathuishoudkunde.

Kools heeft samen met Knoef en De Bresser onderzocht wat mensen minimaal uit willen geven tijdens pensionering en waar mensen tevreden mee zouden zijn. Ze hebben deze bedragen vergeleken met de daadwerkelijke pensioenopbouw volgens administratieve gegevens. Tevens hebben ze vermogensopbouw en pensioenambities vergeleken tussen januari 2008 (vlak voor de crisis) en december 2014. De resultaten laten zien dat voor elke 100 euro verlies aan pensioeninkomen, mensen hun beoogde pensioenuitgaven met zo'n 23-33 euro naar beneden bijgesteld hebben. Dit onderzoek is een hoofdstuk in het proefschrift van Kools, dat zij op 21 november zal verdedigen. Het is verschenen als Working Paper en is onder revisie bij een gezaghebbend internationaal tijdschrift.

Deelproject 3b

Dit onderzoek is opgestart door Been en Knoef in samenwerking met Mehlkopf en Van Ewijk. We zijn begonnen met het basisscenario, waarbij we de verwachte pensioenopbouw van mensen (op basis van de huidige instituties) vergelijken met de 'optimale' pensioenopbouw volgens het levenscyclusmodel. In het vervolg van dit onderzoek zullen we verschillende beleidsopties rond maatwerk en keuzevrijheid gaan simuleren en vergelijken. Daarbij vinden we het belangrijk om niet alleen de gemiddelde effecten van verschillende beleidsopties te onderzoeken, maar ook aandacht te besteden aan de variatie in de effecten voor verschillende mensen.

Deelproject 3c

Dit deelproject is gewijzigd; zie hierover de toelichting onder 3.2. Het nieuwe thema is: "huishoudproductie als zelfverzekeringsmechanisme tegen inkomensdalingen over de levenscyclus". Becker heeft in 1965 de theorie geïntroduceerd dat het verhogen van tijdsbesteding in productieve huishoudactiviteiten het effect van inkomensdalingen op het financiële welzijn van huishoudens kan verkleinen. Dat zou impliceren dat formele sociale zekerheid en huishoudproductie deels substituten zijn. Het merendeel van de empirische literatuur bevestigt Becker's theorie, maar de conclusies zijn veelal gebaseerd op Amerikaanse data. De VS hebben echter een relatief sober socialezekerheidsstelsel in

vergelijking tot Nederland, zodat de genoemde conclusies mogelijk niet gelden voor Nederland. In dit deelproject analyseert Been, in samenwerking met onderzoekers van RAND (VS) de mate waarin Nederlandse huishoudleden hun tijdbesteding aanpassen, zodat zij een deel van de consumptiedaling op kunnen vangen in tijden van werkloosheid, arbeidsongeschiktheid, en pensionering. Daarvoor gebruikt hij de *Time Use and Consumption* component van het LISS Panel, beschikbaar gesteld door CentERdata. Door middel van verschillende econometrische technieken wordt het causale effect van inkomensschokken op consumptiedaling geanalyseerd en wordt de mate waarin huishoudproductie de consumptiedaling op kan vangen in kaart gebracht. Door de Nederlandse casus te analyseren en te vergelijken met de VS komen wij meer te weten over de interactie tussen formele sociale zekerheid en huishoudproductie als zelfverzekeringsmechanisme tegen inkomensdalingen. Een artikel over dit onderzoek zal binnenkort verschijnen in *The Review of Economics and Statistics*.

Deelproject 4

Bakker heeft met name gedurende de eerste maanden gewerkt aan de onderzoeksopzet voor zijn promotieonderzoek. Dit heeft o.a. geresulteerd in een uitwerking van de te realiseren hoofdstukken van zijn proefschrift. Daarnaast heeft Bakker ook geparticipeerd in verschillende trainingen en cursussen.

Bakker en Van Vliet hebben gewerkt aan een internationaal vergelijkend onderzoek naar de arbeidsmarkteffecten van sociaal investeringsbeleid (*social investment policies*). In deze studie wordt onderzocht in welke mate verschillende typen beleid (o.a. activerend arbeidsmarktbeleid, investeringen in scholing, beleid gericht op de combinatie van arbeid en zorg) bijdragen aan het stimuleren van werkgelegenheid in 26 OESO-landen over de periode 1990-2009. Vervolgens wordt onderzocht in hoeverre de arbeidsmarkteffecten van bepaalde programma's complementair zijn (elkaar versterken) en of deze complementariteit verschilt tussen verschillende typen welvaartsstaten. Het onderzoek is bestemd als eerste hoofdstuk van Bakkers proefschrift. Ook is het inmiddels als artikel aangeboden bij een wetenschappelijk tijdschrift. In 2018 zijn Van Vliet, Caminada en Bakker tevens gestart met een grootschalige verzameling van data ten behoeve van internationaal vergelijkend onderzoek naar werkloosheidsuitkeringen in 34 landen voor de periode 1970-heden. De dataset omvat alle EU lidstaten en diverse niet-EU landen ([link](#)). Op basis van deze data zal verder onderzoek worden verricht en zullen verdere papers worden geschreven binnen het project.

Een belangrijke sociale uitkering in het kader van zelfredzaamheid is de bijstandsuitkering. Interessant genoeg bestaat er relatief weinig internationaal vergelijkend onderzoek naar bijstandsuitkeringen. Van Vliet, Wang en Goudswaard hebben de ontwikkelingen in bijstandsuitkeringen voor 26 OESO-landen in kaart gebracht. Vervolgens hebben zij onderzoek verricht naar de determinanten van deze ontwikkelingen. Daarbij is bijvoorbeeld gekeken naar de rol van globalisering en naar de rol van de beleidsagenda van de EU. Hierover zal een artikel worden gepubliceerd in *European Journal of Social Security*.

3.2 Niet-gerealiseerde onderdelen van het werkplan 2018

Met deelproject 2b is nog geen start gemaakt. Dit deelproject is gepland in een later stadium van het promotieonderzoek van aio Heike Vethaak.

Ook deelproject 3c is niet gestart in 2018. Dat heeft onder meer te maken met ziekte van postdoc Jim Been. Inmiddels is ons echter gebleken dat onderzoekers van Netspar met precies dit onderwerp aan de slag zijn gegaan. We hebben daarom besloten dit deelproject te schrappen. In plaats daarvan presenteren we een ander veelbelovend deelproject over *home production* dat we zijn gestart, dat uitstekend binnen de thematiek van ons programma valt. Zie de beschrijving hierboven.

3.3 Toelichting op de inhoudelijke voortgang en de realisatie van de onderzoeksdoelen

Zoals onder punt 3.2 is toegelicht is deelproject 2b nog niet gestart en hebben we voor deelproject 3c een andere invulling gekozen. Er zijn verder geen gevolgen hiervan op de uitvoering en de planning van ons programma. We hopen in de eerste helft van 2019 de derde en laatste gefinancierde aio te kunnen aantrekken. Het geplande einde van het programma is augustus 2023, zoals ook al aangegeven in het Werkplan 2018 en eerder is overlegd met Instituut Gak.

3.4 Overzicht van de gerealiseerde tussenproducten

Hieronder is de output van het door Instituut Gak gefinancierde programma opgenomen. In totaal zijn er 28 publicaties gerealiseerd. Een deel daarvan heeft primair een wetenschappelijk karakter. Zo zijn 13 artikelen in internationale *peer reviewed journals*. Een ander deel van de publicaties is vooral gericht op beleidsadviesing. Tenslotte zijn er artikelen en rapporten uitgebracht die gericht zijn op een breder publiek en vooral een bijdrage aan het maatschappelijk debat over sociale zekerheid beogen te leveren. Daarnaast hebben de onderzoekers door middel van 81 lezingen in binnenland (66) en buitenland (15) bijdragen geleverd aan de beleidsvorming en de spreiding van kennis op het terrein van de sociale zekerheid. In de verslagperiode zijn verder 6 seminars en workshops georganiseerd en 3 databases (verder) ontwikkeld. Tot slot wordt via andere relevante activiteiten (zoals adviescommissies) bijgedragen aan de valorisatie van het onderzoek. Ook komen onderzoeksresultaten aan de orde bij intern en extern onderwijs; zie onder het kopje Overig.

Het overzicht betreft gerealiseerde (tussen)producten sinds de start van het programma die zijn te raadplegen via de website van het onderzoeksteam *Zelfredzaamheid van sociale bescherming over de levenscyclus* ([link](#)). Een deel van de publicaties valt niet in de kern van het onderzoeksprogramma, maar is daar wel aan gelieerd. Deze 10 publicaties zijn afzonderlijk weergegeven.

3.4.1 Publicaties in de kern van het programma

2018

- Been J, Rohwedder S & Hurd M (2018), Does home production replace consumption spending? Evidence from shocks in housing wealth in the Great Recession, *The Review of Economics and Statistics* (forthcoming).
- Bresser J de, Knoef MG & Kools L (2018), Cutting One's Coat According to One's Cloth: How did the Great Recession affect retirement resources and expenditure goals? *Netspar Academic Series* nr. 05/2018-029. [link](#)
- Caminada K, Knoef M & Goudswaard K (2018), Toenemende spreiding in de drukverdeling van inkomensheffingen, *Weekblad fiscaal recht* 7256, 4 oktober 2018: 1245-1253 (te verschijnen).
- Caminada K, Goudswaard K, Wang C & Wang J (2018), Has the distributive power of social transfers changed over time?, *International Social Security Review* (forthcoming).
- Caminada CLJ, Goudswaard KP, Vliet OP van & Bakker VB (2018), Verschillen in niveau en ontwikkeling van de inkomensongelijkheid, -herverdeling en -armoede in Nederland en België sinds 1995, *Department of Economics Research Memorandum* 2018.02, Leiden University. [link](#)
- Cammeraat E, Jongen ELW & Koning PWC (2018), Investeren in jongeren tijdens de Grote Recessie, *Economisch Statistische Berichten* 103(4761): 220-223. [link](#)
- Kools L & Koning PWC (2018), Graded Return-to-Work as a Stepping Stone to Full Work Resumption, *IZA Discussion Paper Series* nr. 11471. [link](#)
- Vliet O van & Wang J (2018), The Political Economy of Social Assistance and Minimum Income Benefits: A Comparative Analysis across 26 OECD Countries, *Comparative European Politics*. doi: 10.1057/s41295-017-0109-7. [link](#)
- Wang J, Caminada K, Goudswaard KP & Wang C (2018), Income polarization in 31 European countries and Europe wide, 2004-2012, *Cambridge Journal of Economics* 42(3): 797-816. [link](#)
- Wang J, Vliet, O van & Goudswaard K (2018), Minimum income protection and EU coordination. *European Journal of Social Security* (forthcoming).

2017

- Been J, Caminada K, Goudswaard KP & Vliet OP van (2017), Public/private pension mix, income inequality, and poverty among the elderly in Europe: an empirical analysis using new and revised OECD data, *Social Policy and Administration* 51(7): 1079-1100. [link](#)
- Brüggem L & Knoef MG (2017), Pensioen: de beperkte aandacht voor sparen voor later. In: Dur R. (red.) *Gedragseconomie en beleid, Preadviezen voor de Koninklijke Vereniging voor Staathuishoudkunde*: 31-37. [link](#)

- Caminada K (2017), Internationale inkomensverhoudingen na de crisis, *Economische Statistische Berichten* 102(4755): 587. [link](#)
- Caminada K (2017), Stabiele inkomensverhoudingen door toegenomen (fiscale) herverdelingsinspanningen in Nederland, in: Fiscale vernieuwing op komst? *Ars Notariatus* 165, Wolters Kluwer: 3-28. [link](#)
- Caminada K & Goudswaard K (2017), De inkomensverdeling van ouderen internationaal vergeleken, *Geron Tijdschrift over ouder worden & maatschappij* 19(3): 10-13. [link](#)
- Caminada K, Goudswaard K & Been J (2017), Neemt de inkomensongelijkheid in Nederland toe? in: Chkalova K, Genabeek J van, Sanders J, Smits W. (red.), *Dynamiek op de Nederlandse arbeidsmarkt. De focus op ongelijkheid*, Den Haag: CBS/TNO: 85-100. [link](#)
- Caminada K, Goudswaard K & Been J (2017), De ontwikkeling van inkomensongelijkheid en inkomensherverdeling in Nederland 1990-2014: achtergrondinformatie, *Department of Economics Research Memorandum* 2017.02, Leiden University. [link](#)
- Caminada K, Wang J, Goudswaard K & Wang C (2017), Income inequality and fiscal redistribution in 47 LIS-countries, 1967-2014, *LIS Working Paper Series* #724. [link](#)
- Cammeraat E, Jongen ELW & Koning P (2017), Preventing NEETs During the Great Recession. The Effect of a Mandatory Activation Program for Young Welfare Recipients, *IZA Working paper* 11090. [link](#)
- Goudswaard, KP (2017), Het nivelleringsfeestje houdt aan, *TPEdigitaal* 11(3): 44-48. [link](#)
- Goudswaard KP & Caminada K (2017), Pensioenen voor zelfstandigen. In: Kremer M., Went R., Knottnerus A. (Eds.) *Voor de zekerheid. De toekomst van flexibel werk en de moderne organisatie van arbeid*, WRR-Verkenning. no. 36 Den Haag: Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, 231-255. [link](#)
- Koning P & Sonsbeek J van (2017), Making Disability Work? The Effect of Financial Incentives on Partially Disabled Workers, *Labour Economics* 2017(47): 202-215. [link](#)
- Vliet O van (2017), Bijstandsuitkeringen in veel OESO-landen gedaald, *Sociaal Bestek* 2017/2018(6): 58-59. [link](#)
- Vliet O van & Wang J (2017), The Political Economy of Social Assistance and Minimum Income Benefits: A Comparative Analysis across 26 OECD Countries, *Comparative European Politics* doi.org/1057/s41295-017-0109-7. [link](#)
- Vriend S, Knoef M, Lammers M & ter Weel B. Inkomensmobiliteit in Nederland 2001-2014. SEO-rapport nr. 2017-10. Amsterdam: SEO Economisch Onderzoek. [link](#)
- Wang J, Caminada K & Wang C (2017), Measuring income polarization for 20 European countries, 2004-2013: A Shapley growth-redistribution decomposition, *Eastern European Economics*, 55(6): 477-499. [link](#)

- Zwinkels W, Knoef MG, Caminada K, Goudswaard KP & Been J (2017), Zelfstandigen zonder pensioen?, *Economisch Statistische Berichten*, 102(4750): 254-256. [link](#)
- Zwinkels W, Knoef MG, Been J, Caminada K & Goudswaard KP (2017), Zicht op ZZP pensioen, *Netspar Industry Paper Series: Design Paper* nr. 91. [link](#)

3.4.2 Overige publicaties

2018

- Kools L & Knoef MG (2017), Health and the Marginal Utility of Consumption: Estimating Health State Dependence using Equivalence Scales, *Netspar Academic Series* nr. 04/2017-008. Tilburg: Netspar. [link](#)
- Knoef MG, (2018), Big Data: oplossing voor alles? *Sociaal Bestek*, te verschijnen.
- Muns S, Knoef M & Soest A van (2018), Verschil in levensverwachting tussen lage en hoge inkomens is verder gestegen, *Me Judice*. [link](#)
- Thewissen SH, Vliet OP van & Wang C (2018), Taking the Sector Seriously: Data, Developments, and Drivers of Intra-sectoral Earnings Inequality, *Social Indicators Research* 138(3): 1023-1048. [link](#)

2017

- Been J & Vliet O van (2017), Early retirement across Europe. Does non-standard employment increase participation of older workers?, *Kyklos* 70(2): 163-188. [link](#)
- Berge W van den, Jongen ELW & Wiel K van der (2017), Using Tax Deductions to Promote Lifelong Learning: Real and Shifting Responses, *CPB Discussion Papers* nr. 353. The Hague: CPB Netherlands Bureau for Economic Policy Analysis. [link](#)
- Groot N de & Koning PWC (2017), Leidt premiedifferentiatie voor werkgevers tot minder arbeidsongeschiktheid?, *TPEdigitaal* 11(2): 64-82. [link](#)
- Koning PWC & Sonsbeek JM van (2017), Actief arbeidsmarktbeleid tussen theorie en praktijk, *Sociaal Bestek* 2017(juni/juli): 11-12. [link](#)
- Koning PWC, Vogels E & Lange M de (2017), De onderkant van de arbeidsmarkt en actief arbeidsmarktbeleid in internationaal perspectief, *TPEdigitaal* 11(1): 1-16. [link](#)
- Koning PWC (2017), Sociale zekerheid en arbeidsmarkt in het Regeerakkoord, *TPEdigitaal* 11(3): 11-15. [link](#)

3.4.3 Voordrachten en onderzoekpresentaties

2018

- VB Bakker, Presentatie ‘Work in progress (een geüpdatete versie van het Social Investment paper)’, Wetenschapsmiddag van het Wetenschappelijk Bureau voor de Vakbeweging de Burcht, Amsterdam, 14 februari 2018.

- VB Bakker, Presentatie paper ‘Social Investment, Institutional Complementarity and Employment’, 7e ESPAnet Nederland/Vlaanderen Onderzoekersdag Contouren van een nieuwe verzorgingsstaat?, Erasmus Universiteit, Rotterdam, 31 januari 2018.
- J Been, Presentation paper: ‘Optimal age-dependent Unemployment Insurance’, 8th Workshop on Labour Economics and Social Policy, Dresden, March 22-23, 2018.
- J Been, Presentatie paper: ‘Households’ consumption spending and home production responses to retirement: Do retirees substitute consumption spending?’, Netspar International Pension Workshop, Leiden, the Netherlands, January 17-19, 2018.
- K Caminada, Presentatie ‘Taxing the Rich & Wealthy – Fiscal Redistribution and Poverty in 47 LIS-countries 1967-2016’, MATRA Training Public Finance Management, Den Haag, 13 juni 2018.
- K Caminada, Presentatie paper ‘Verschillen in niveau en ontwikkeling van inkomensongelijkheid, -herverdeling en -armoede in Nederland en België sinds 1995’, Studiedag ‘De Sociale Staat van België en Nederland’, Universiteit Antwerpen, 25 mei 2018.
- K Caminada, Voordracht en position paper voor rondetafelgesprek op verzoek van De vaste commissie voor Financiën van de Tweede Kamer over de ‘Arbeidsinkomensquote (arbeidsinkomens- en kapitaalverdeling)’, Den Haag, 15 mei 2018.
- K Caminada, Voordracht ‘Meten is weten ...’, Middag van de inkomensongelijkheid, Centraal Bureau voor de Statistiek en Universiteit Leiden, Den Haag, 24 april 2018.
- K Caminada, Gastcollege ‘Dimensions of Global Inequality: Wealth, Income & Relative Income Poverty Rates’, Seminar Economic Policy – The Political Economy of Globalization, Erasmus Universiteit Rotterdam, 6 maart 2018.
- K Caminada, Gastcollege ‘Is Nederland Piketty-proof? Over stabiele inkomensverhoudingen via toenemende herverdeling van belastingheffing in internationaal perspectief’, Honours College Descartes Universiteit Utrecht, 21 februari 2018.
- KP Goudswaard, Lezing over ‘Achtergronden van de pensioenhervorming’, Montae pensioensessie werkgevers, Utrecht 31 mei 2018.
- KP Goudswaard, Inleiding over ‘De stand van zaken in de discussie over pensioenhervorming’, Netspar Bestuursdiner, Den Haag, 12 april 2018.
- KP Goudswaard, Lezing ‘Naar een nieuw pensioencontract’ Montae Eductiesessie pensioenen bestuurders, Utrecht, 7 februari 2018.
- KP Goudswaard, Presentatie ‘Naar een nieuw pensioencontract’, VIVAT, Amstelveen, 24 januari 2018.
- KP Goudswaard, Keynote lezing ‘Hoe ziet het pensioenstelsel er over 10 jaar uit?’, Kring van Pensioenspecialisten, Haarzuilen, 23 januari 2018.
- MG Knoef, Presentatie ‘Opting-out verkennen met een experiment?’, Zeist, september 2018.
- MG Knoef, Seminar, ‘Financiën en langdurige zorg’, Ministerie van Financiën. Den Haag, augustus 2018.
- MG Knoef, Presentatie ‘Pensioenbewustzijn en zorgen’, Amsterdam, juni 2018.

- MG Knoef, Pop-up lecture ‘Waarom huishoudfinanciën en pensioen *wel* interessant zijn!’, Haags Vrouwen Netwerk, juni 2018.
- MG Knoef, Presentatie ‘Big data as a solution for everything?’, Biennial conference Kennisplatform Werk & Inkomen, Rotterdam, juni 2018.
- MG Knoef, Presentatie ‘Mind the gap’, Global Pension Dialogue, Amsterdam, mei 2018.
- MG Knoef, Presentatie ‘Early-life financial behavior, intergenerational transfers, and employment: Insights from a nudge in student loan policy’, SEHO conference, Parijs, mei 2018.
- MG Knoef, Presentatie ‘Flexibel met pensioen’, Netspar Anniversary Meeting, Den Haag, april 2018.
- MG Knoef, ‘Cutting one’s coat according to one’s cloth: how did the Great Recession affect retirement resources and expenditure goals?’, CPB lunch seminar, Den Haag, april 2018.
- MG Knoef, Guest lecture, ‘Retirement savings adequacy’, Tilburg, april 2018.
- MG Knoef, Seminar ‘Financiële planning: een toereikend pensioen?’, Volksbank, Utrecht, februari 2018.
- MG Knoef, ‘Een toereikend pensioen?’, Pensioenlab, Utrecht, februari 2018.
- MG Knoef, Seminar, ‘Een toereikend pensioen?’, Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, Den Haag, januari 2018.
- PWC Koning, Presentatie ‘Graded Work As a Stepping Stone into Full Work Resumption’, AHEPE (Applied Health Economics and Policy Evaluation) conference, Parijs, 21-22 juni 2018.
- PWC Koning, Presentatie ‘Preventing NEETs During the Great Recession – The Effects of a Mandatory Activation Program for Young Welfare Recipients’, Zijlstra Centrum Vrije Universiteit Amsterdam, 22 januari 2018.
- O van Vliet, Presentatie ‘Rising income inequality: Globalisation, technological change or labour unions?’. Conferentie ESPAnet NL, Rotterdam, 31 januari 2018.

2017

- VB Bakker, Presentatie ‘Disaggregated Social Investment spending and labour market outcomes in 26 OECD countries’, Symposium Hervorming van Sociale Regelgeving, Leiden, 23 oktober 2017.
- J Been, Presentatie ‘Economic and psychological aspects of pension choice and communication, Designing freedom of choice and tailor-made solutions within pension schemes’, Netspar, Utrecht, December 5, 2017.
- J Been, Presentatie ‘Early-life financial behavior, intergenerational transfers, and employment: Insights from a nudge in student loan policy’, Dutch Economists Day, Amsterdam, November 3, 2017.

- J Been, Presentatie ‘Raising pension awareness through letters and social media: What works for whom? Evidence from a randomized and quasi-experiment’, Dutch Economists Day, Amsterdam, November 3, 2017.
- J Been, Presentatie ‘Households Consumption and Time Use Responses to Income Losses over the Life-Cycle’, Symposium Hervorming van Sociale Regelgeving, Leiden, 23 oktober 2017.
- J Been, Presentatie ‘Households consumption spending and home production responses to retirement: Do retirees substitute consumption spending?’, Workshop Household Finance and Retirement Savings, CeRP, Turin, October 19-20, 2017.
- J Been, Presentatie ‘Early-life financial behavior, intergenerational transfers, and employment: Insights from a nudge in student loan policy’, Netspar Pension Day 2017, Utrecht, October 13, 2017.
- J Been, Presentatie ‘Raising pension awareness through letters and social media: What works for whom? Evidence from a randomized and quasi-experiment’, Netspar Pension Day 2017, Utrecht, October 13, 2017.
- J Been, Presentatie paper ‘Zwinkels W, Knoef MG, Been J, Caminada K & Goudswaard KP, Zicht op ZZZ pensioen’, Netspar Workshop "Freedom of choice and pension adequacy", Ortec, Rotterdam, September 26, 2017.
- J Been, Presentatie ‘The Effect of Child Care Subsidies on the Time Allocation and Well-Being of Parents’, 73rd IIPF, Tokyo, August 18-20, 2017.
- J Been, Presentatie paper ‘Households consumption spending and home production responses to retirement: Do retirees substitute consumption spending?’, Society of Economics of the Household, San Diego CA, US, June 25-26, 2017.
- J Been, Presentatie ‘Does home production replace consumption spending? Evidence from shocks in housing wealth in the Great Recession’, CESifo Venice Summer Institute 2017 "New evidence on consumption, household behavior, and inequality", Venice, Italy June 12-13, 2017.
- K Caminada, Presentatie ‘Stabiele inkomensverhoudingen via toenemende herverdeling van belastingheffing, zowel in Nederland, als elders’, Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag, 29 november 2017.
- K Caminada, Presentatie ‘Taxing the Rich & Wealthy – Fiscal Redistribution and Poverty in 47 LIS-countries 1967-2016 in 47 LIS-countries 1967-2014’, MATRA Training Public Finance Management, Den Haag, 15 november 2017.
- K Caminada, Presentatie over ‘Toenemende groep sociaal onbeschermd werkenden mede het gevolg van achterhaald fiscaal regime zzz-ers’, ZZZ-congres, Den Haag, 4 november 2017.
- K Caminada, Presentatie ‘Stabiele inkomensverhoudingen door toegenomen (fiscale) herverdelingsinspanningen in Nederland’, Nederlandse Economen Dag, Amsterdam, 3 november 2017.

- K Caminada, Presentatie 'At risk of poverty and fiscal redistribution in 47 LIS-countries, 1967-2014', Symposium research program Reform of Social Legislation, Leiden, October 23, 2017.
- K Caminada, Presentatie 'Stabiele inkomensverhoudingen via toenemende herverdeling van belastingheffing in Nederland, De Staat van Nederland. Terug naar de Feiten', Experticeentrum Journalistiek, Amsterdam, 3 oktober 2017.
- K Caminada, Voordracht 'Stabiele inkomensverhoudingen via toenemende herverdeling van belastingheffing in Nederland maakt het stelsel (te) complex. Grand Design of Piecemeal Engineering?', Formatietafel fiscaliteit, Den Haag, 11 juli 2017.
- K Caminada, Voordracht 'Ontwikkeling van inkomensongelijkheid en herverdeling in 47 landen 1967-2013', 24th International Research Seminar of the Foundation for International Studies on Social Security, Sigtuna Sweden, June 5-7, 2017.
- K Caminada, Coreferaat 'Dimensions of Global Income Inequality, Expertmeeting on Inequality' with Branko Milanovic, De Nederlandsche Bank, Amsterdam, 13 april 2017.
- KP Goudswaard, Lezing 'Sociaal-economisch beleid in het regeerakkoord van Rutte III', Studentenvereniging Minerva, Leiden, 6 december 2017.
- KP Goudswaard, Presentatie 'Naar een nieuw pensioencontract', Montae, Rijswijk, 29 november 2017.
- KP Goudswaard, Masterclass 'Pensioenstelsel in verandering', Masterclasses financiële journalistiek, Den Haag, 14 november 2017.
- KP Goudswaard, Keynote lezing 'Nieuw pensioencontract voor de toekomst', Pensioen Forum, Utrecht, 7 november 2017.
- KP Goudswaard, Masterclass 'De Toekomst van ons Pensioen', AGH Opleidingsdag, Rijswijk, 22 september 2017.
- KP Goudswaard, Presentatie 'De Toekomst van ons Pensioen', FNV Commissie Pensioen, Utrecht, 6 september 2017.
- KP Goudswaard, Inleiding over 'Naar een nieuw pensioencontract', Netspar Bestuursdiner, Amstelveen, 11 mei 2017.
- KP Goudswaard, Presentatie 'Naar een nieuw pensioencontract', ten behoeve van kabinetsformatie, Den Haag, 18 april 2017.
- ELW Jongen, Presentatie 'Using tax deductions to promote lifelong learning – Real and shifting responses', 73rd IIPF, Tokyo, August 18-20, 2017.
- MG Knoef, Presentatie 'Keuzevrijheid en maatwerk binnen pensioenregelingen', Utrecht, december 2017.
- MG Knoef, Introductie 'Verhoging AOW leeftijd: langer doorwerken voor iedereen?', Amsterdam, november 2017.
- MG Knoef, Presentatie 'Inkomen voor nu en later', Tilburg University, november 2017.
- MG Knoef, Presentatie 'De beperkte aandacht voor sparen voor later', Dag van het gedrag, Behavioural Insight Netwerk Nederland, Den Haag, November 2017.

- MG Knoef, Masterclass ‘Een toereikend pensioen?’, Masterclass pensions for financial journalists, Den Haag, November 2017.
- MG Knoef, Presentatie ‘Raising pension awareness through letters and social media’, Dutch Economist Day, Amsterdam, November 2017.
- MG Knoef, Presentatie ‘Raising pension awareness through letters and social media’ Netspar Pension Day, Utrecht, November 2017.
- MG Knoef, Presentatie ‘Linking LISS and administrative data’, ODISSEI workshop Utrecht, oktober 2017.
- MG Knoef, Presentatie ‘Retirement Savings Adequacy’, Blue Sky Group, Amstelveen, October 2017.
- MG Knoef, Presentatie ‘Flexible retirement; a story on professors and construction workers’, invited session, European Association of Labour Economists, St. Gallen, september 2017.
- MG Knoef, Presentatie ‘Pension adequacy’, vakbond CNV, Utrecht, april 2017.
- MG Knoef, Presentatie over toekomst pensioenen, Tilburg University election debate, maart 2017.
- PWC Koning, Invited lecture ‘The Effectiveness of Graded Work for Sick-listed Workers’, RWI Essen, 23 november 2017.
- PWC Koning, Presentatie ‘Wat is de prijs van empirisch arbeidsmarktonderzoek?’, Microdatamiddag. CBS, Den Haag, 2 November 2017.
- PWC Koning, Presentatie ‘Targeting Disability Insurance Benefits’, Symposium research program Reform of Social Legislation, Universiteit Leiden, 23 oktober 2017.
- PWC Koning, Presentatie ‘Preventing NEETs during the Great Recession – The Effect of a Mandatory Activation Program for Young Welfare Recipients’, RWI-GIZ conference “What Works? The Effectiveness of Youth Employment Programs”, RWI Berlijn, 29-30 juni 2017.
- O van Vliet, Presentatie ‘Social assistance benefit sanctions and income adequacy across 22 European countries’, Symposium Hervorming van Sociale Regelgeving, Leiden, 23 oktober 2017.
- O van Vliet, Lezing ‘Inkomensongelijkheid: Trends en verklaringen’, Sociëteit De Witte, Den Haag, 9 oktober 2017.
- J Wang, Presentatie ‘Income inequality and fiscal redistribution in 47 LIS-countries, 1967-2014’, Conference on Finance and Economic Growth in the Aftermath of the Crisis, Milan, September 11-13, 2017.
- J Wang, Presentatie ‘Leiden LIS Budget Incidence Fiscal Redistribution Dataset – Update and extension’, 24th International Research Seminar of the Foundation for International Studies on Social Security , Sigtuna, June 5-7, 2017.

3.4.4 Workshops en seminars (organisatie Olaf van Vliet en Vincent Bakker)

- Jason Beckfield, Harvard University, 'Unequal Europe: How Regional Integration Reshaped the Welfare State and Reversed the Egalitarian Turn', 23 mei 2018.
- Stefan Thewissen, Overseas Development Institute London, 'How has the middle been faring in rich countries?', 4 mei 2018.
- Anton Hemerijck, European Union Institute, 'Wellbeing Returns on Social Investment', 16 april 2018.
- Jochen Kluge, Humboldt University Berlin. 'What Works? A Meta Analysis of Recent Active Labor Market Program Evaluations', 14 februari 2018.
- Serena Trucchi, Ca' Foscari University of Venice, 'Permanent versus transitory income shocks over the business cycle', 20 december 2017.
- Simon Deakin, University of Cambridge, 'The Economic Effects of Laws Relating to Employment Protection and Different Forms of Employment: A Longitudinal Study for 117 Countries, 1990-2013', 17 november 2017.

3.4.5 Databases

Het onderzoeksprogramma *Zelfredzaamheid en sociale bescherming over de levenscyclus* heeft een empirische component. Ten behoeve van de internationale vergelijking van socialezekerheidsstelsels zijn data samengebracht in datasets. De databestanden zijn voor meerdere analyses gebruikt en te gebruiken binnen het programma.

1. *Leiden Budget Incidence Fiscal Redistribution Database on Income Inequality*, samengesteld door Caminada en Wang, presenteert de samenstelling van de inkomensongelijkheid en het herverdelende effect van diverse sociale uitkeringen en belasting- en premieheffing voor 47 LIS landen voor de periode 1967-2014. Een codebook van de variabelen is beschikbaar. Te raadplegen via [link](#).
2. *Leiden Budget Incidence Fiscal Redistribution Database on Relative Income Poverty*, samengesteld door Caminada en Wang, presenteert de samenstelling van de relatieve inkomensarmoede en het armoedeverminderende effect van diverse sociale uitkeringen en belasting- en premieheffing voor 47 LIS landen voor de periode 1967-2016. Een codebook van de variabelen is beschikbaar. Te raadplegen via [link](#).
3. *Unemployment Replacement Rate Data Set*, samengesteld door Van Vliet, Caminada en Bakker, zal gegevens verschaffen van de werkloosheidsuitkeringen in 34 landen voor de periode 1970-heden. De dataset omvat alle EU lidstaten en diverse niet-EU landen. Een codebook van variabelen komt beschikbaar via [link](#).

3.4.6 Overig

Koen Caminada, Board of Governors of the Foundation of International Studies on Social Security; lid Commissie visitatie raming belasting- en premieontvangsten; lid begeleidingscommissie onderzoek 'Het prikkelende idee van een flexibele AOW-leeftijd onder de loep' (o.l.v. Henkes en Van Vuuren, gefinancierd door Instituut Gak).

Kees Goudswaard, voorzitter SER-Commissie Toekomst Pensioenstelsel; voorzitter Onderwijsraad van Capabel/Progresz, Hogeschool voor Sociale Zekerheid; lid Taskforce Montae Pensioen als Expert Adviser; lid Raad van Advies Stichting PensioenLab; extern adviseur onderzoek Ministerie SZW; lid Stichtingsraad Netspar.

Marike Knoef, bestuurslid Nederlands Instituut voor Sociale Zekerheid, lid directie Netspar; nominatie Huibregtsen Prijs 2018; World Cultural Council special recognition award (distinction for leading scientists).

Pierre Koning, voorzitter wetenschappelijk klankbord UWV-onderzoek 'Evaluatie WGA-pilots'; lid commissie 'Vakkundig aan het Werk' van ZonMW; lid Wetenschappelijke Adviesraad onderzoek 'Werkverkenner UWV'; lid Adviesraad Werk, Participatie en Inkomen gemeente Amsterdam; lid klankbordgroep 'Van Netwerk naar Werk?' o.l.v. van Vrooman; lid klankbordgroep 'WW-hervormingen' o.l.v. Schipper en Pennings.

Olaf van Vliet, bestuurslid Nederlands Genootschap Sociale Zekerheid.

Tenslotte vermelden we dat onderzoeksresultaten ook verspreid worden door middel van intern en extern onderwijs. Intern gaat het om de vakken Sociale zekerheid en Hervorming sociale regelgeving (leerstoel Goudswaard), Openbare Financiën en Economie van de Publieke Sector (Caminada en Goudswaard), Analyse Sociaal-economisch beleid (Van Vliet), Welfare State Economics (Knoef en Koning) en Political Economy (Van Vliet). Extern gaat het om executive onderwijs, waaronder gastcolleges voor beleidsambtenaren (Caminada en Koning) en voor pensioenprofessionals (Knoef en Goudswaard) en Masterclasses voor journalisten (Caminada, Goudswaard en Knoef).

3.5 Samenvatting en zelfevaluatie

Behoudens de tegenslag door ziekte van de postdoc loopt het programma goed. Er is reeds een flinke output en we zijn actief in de verspreiding en valorisatie van het onderzoek. Het programma heeft een duidelijk grotere omvang dan het door Instituut Gak gefinancierde deel, doordat in het kader van de *matching* diverse uit de eerste geldstroom gefinancierde medewerkers ook actief zijn binnen het thema zelfredzaamheid en sociale bescherming. Verder zijn er raakvlakken met onderzoek dat in het kader van Netspar plaatsvindt.

Een uitdaging is het vinden van geschikt nieuw personeel. Dat is tot nu toe goed gelukt, mede door een spreiding in de aanstellingen. We zijn in feite permanent op zoek naar talent. Een tweede uitdaging is het vinden van een goede match tussen de competenties van nieuwe onderzoekers en de uit te voeren projecten. Dat kan in sommige gevallen betekenen dat er wat meer accent komt te liggen op bepaalde deelprojecten en wat minder op andere.

4. Financieel overzicht augustus 2017 - ultimo 2018

4.1 Begroting en Bestedingen augustus 2017 – ultimo 2018

Tabel 4.1 Begroting en Bestedingen augustus 2017 – ultimo 2018

Personeel	Begroting 2017/2018			Bestedingen 2017/2018 ¹			Saldo 2018
	Prijs in 2018 ²	Aantal ³	Totaal lasten	Prijs in 2018	Aantal	Totaal lasten	
Vincent Bakker (aio)	€ 48.619	1,42	€ 68.876	€ 40.564	1,42	€ 57.466	€ 11.410
Heike Vethaak (aio)	€ 48.619	1,00	€ 48.619	€ 41.359	0,42	€ 17.233	€ 31.386
Jim Been (postdoc)	€ 65.437	0,71	€ 46.351	€ 67.977	0,71	€ 48.151	-€ 1.800
Jinxian Wang (postdoc)	€ 65.437	0,25	€ 15.389	€ 51.695	0,25	€ 12.924	€ 2.465
Robin Vanderstappen (ondersteuning)	€ 40.619	0,30	€ 12.115	€ 34.566	0,21	€ 7.277	€ 4.838
Totaal lasten personeel		3,67	€ 191.349		3,00	€ 143.050	€ 48.299

Materieel

Opleidingskosten (gemiddeld € 4.000 per aio)	€ 2.417	€ 1.250	€ 1.167
Reiskosten (€ 1.500 per onderzoeker per jaar)	€ 6.500	€ 5.049	€ 1.451
Datakosten (louter variabel deel)	€ 13.451	€ 11.624	€ 1.827
Overig	€ 125	€ 125	€ 0
Totaal lasten materieel	€ 22.493	€ 18.048	€ 4.445

4.2 Toelichting op het verschil tussen begroting en bestedingen

- o De opstelling van het Werkplan betrof de periode augustus 2017 t/m 31 december 2018. Deze periode van 17 maanden (=1,42 jaar) is ook hier aangehouden.
- o Het format van het Onderzoeksvoorstel 2017-2022 schreef voor om salarisbedragen conform de door NWO gehanteerde normen inclusief opleidingskosten voor aio's en de reiskosten voor de onderzoekers te presenteren. De format van de Verantwoording vraagt nu om salariskosten los van materiële lasten te presenteren. Na overleg met Rik Imhof (14 september 2019) is besloten dat in deze verantwoording de begrote bedragen zijn teruggerkend naar zowel salariscomponenten als materiële lasten. Voor het totaal van de begroting maakt dat geen verschil (die sluit in beide gevallen op € 213.842).
- o In het Werkplan 2017-2018 werden de aanstellingen van Been (0,5 fte postdoc voor de gehele periode aug 2017 – ultimo 2018), Wang (0,5 fte postdoc voor de periode september 2017 – 28 februari 2018), en Bakker (0,5 fte aio voor de gehele periode aug

¹ Indien de hoogte van de kosten voor 2018 nog niet geheel inzichtelijk is, geef dit dan voor de betreffende post(en) aan met een verwijzing in de tabel (voetnoot, *) en een toelichting eronder.

² Bruto salarislust bij fulltime dienstverband.

³ In FTE. Het betreft een periode van 17 maanden waardoor bijvoorbeeld voltijds aio Bakker uitkomt op 1,42 fte en postdoc Been op 0,71 fte.

2017 – ultimo 2018) al aangekondigd. Daar is per 6 augustus 2018 Vethaak als tweede aio bij gekomen. De ondersteuning voor 8 uur per week (0,21 fte op jaarbasis) was voorzien vanaf de start van het project, maar kon pas per 1 januari 2018 worden ingevuld. Per saldo is sprake van een onderuitputting van dit deel van de begroting, met name omdat de tweede aio en de ondersteuning pas later konden worden ingevuld dan begroot. Een andere deelverklaring voor de onderuitputting betreft de salarislast van de aio's. Bij de begroting was (per abuis) gerekend met een kwart van het totale salarisbedrag van aio's voor vier jaren, terwijl in de werkelijkheid de salariskosten van aio's in de loop van de jaren oploopt via de cao-schalen. Ten slotte is sprake van onderuitputting omdat postdoc Jinxian Wang lager kon worden ingeschaald dan begroot.

- Ook de materiële lasten komen iets lager uit dan begroot. Door de latere start van de tweede aio zijn de opleidingskosten hiervan doorgeschoven naar 2019 en zijn ook minder reiskosten gemaakt dan begroot. De datakosten lijken iets lager uit te komen, maar zijn nog enigszins onzeker (de periode september – december 2018 is geschat).
- Alle hiervoor gespecificeerde uitgaven ten laste van het project zijn gebaseerd op de werkelijke salarislasten en materiële lasten voor de periode augustus 2017 tot en met augustus 2018. Voor de resterende maanden van 2018 zijn de bedragen zo goed mogelijk geschat.
- Samegenomen schatten wij nu in dat sprake is van een onderuitputting van de begroting van € 52.744. Wij zullen hiermee rekening houden bij het verzoek van de subsidietranche 2019 = (begroting 2019 minus onderbesteding 2018).

4.3 Totalen

Tabel 4.2 Begroting en Bestedingen aug 2017 –ultimo 2018: Totalen

	<i>Begroting 2018⁴</i>	<i>Bestedingen 2018</i>	<i>Saldo 2018</i>
Personele lasten	€ 191.349	€ 143.050	€ 48.299
Materiële lasten	€ 22.493	€ 18.048	€ 4.445
Totaal	€ 213.842	€ 161.098	€ 52.744

Zie de toelichting onder tabel 4.1.

⁴ Het format vraagt om de bedragen te gebruiken zoals vermeld in het Werkplan. Echter, het format van het Onderzoeksvoorstel 2017-2022 schreef voor om salarisbedragen conform de door NWO gehanteerde normen inclusief opleidingskosten voor aio's en de reiskosten voor de onderzoekers te presenteren. De format van de Verantwoording vraagt nu om salariskosten los van materiële lasten te presenteren. Na overleg met Rik Imhof (14 september 2019) is besloten dat in deze Verantwoording de begrote bedragen zijn teruggerekend naar zowel salariscomponenten als materiële lasten. Voor het totaal van de begroting maakt dat geen verschil (die sluit in beide gevallen op € 213.842).

Werkplan 2019

5. Planning voor komend jaar

5.1 Voorgenomen onderzoekswerkzaamheden

Deelproject 1a

In 2019 zullen we het onderzoek over de inkomensdynamiek van Nederland in vergelijking met de VS afronden. Daarvoor zullen we een aanvullende analyse uitvoeren op de *DNB household survey*. We denken na over een vervolgonderzoek, waarbij we verschillen zullen onderzoeken tussen hoog- en laagconjunctuur.

Deelproject 1b

In 2019 zullen Caminada, Goudswaard en Wang (inmiddels gastonderzoeker) zich richten op een internationale vergelijking van armoedereductie door sociale zekerheid. Naast een dataset voor de analyse van de herverdelende werking van sociale zekerheid (zie de Verantwoording 2018) zijn we bezig met de ontwikkeling van een dataset voor een groot aantal landen op het terrein van armoede, gebruik makend van gegevens van de *Luxembourg Income Study* ([link](#)). We zullen kijken naar de effectiviteit van de armoedereductie in de verschillende landen en daarbij ook kijken naar de effecten van diverse sociale programma's. Hierover zullen we naar verwachting een paper schrijven. Daarnaast zal verder worden gewerkt aan de publicaties over de herverdelende werking van sociale zekerheid, mede in het kader van het onlangs formeel vastgelegde samenwerkingsverband met het Centraal Bureau voor de Statistiek (zie de Verantwoording 2018).

Deelproject 2a

Aio Heike Vethaak zal het onderzoek op dit terrein in 2019 voortzetten. Op basis van beschrijvende analyses met gegevens van het UWV moet het gaandeweg mogelijk zijn om vervolgens mogelijk om veranderingen in arbeidsmarktuitskomsten van die cohorten te duiden als de resultante van beleidsveranderingen, conjunctuur en veranderingen in de samenstelling van uitkeringsaanvragers. De verwachting is dat dit in het voorjaar van 2019 uitmondt in een eerste versie van een artikel.

Deelproject 2b

Het ligt nog steeds in de planning om dit deelproject uit te voeren als één van de onderdelen van het promotieonderzoek van Heike Vethaak. Het valt op dit moment echter nog niet te zeggen of hier in 2019 mee gestart zal worden of een jaar later. Dat hangt af van de verdere invulling en planning van zijn promotieonderzoek.

Deelproject 2c

Twee nieuwe onderzoeken zullen in 2019 aandacht krijgen. In het eerste onderzoek vergelijken we criminaliteit van jongeren gedurende de periode van de ‘Wet Investeren in Jongeren’ met de baanzoekperiode. In het tweede onderzoek gebruiken we uitbetalingsdata van bijstandsuitkeringen. We onderzoeken of criminaliteit toeneemt aan het eind van de uitbetalingsmaand. De uitbetalingsmaanden van de afgelopen jaren zijn al opgevraagd voor de grootste Nederlandse gemeenten.

Deelproject 2d

In de komende tijd zal verder worden gewerkt aan het paper over het *added-worker effect*, waarbij het commentaar dat bij de presentaties is ontvangen zal worden verwerkt. Zo zal nog beter worden gekeken of vrouwen waarvan de man werkloos raakt niet zelf ook vaker met een negatieve inkomensschok worden geconfronteerd. Dit zou mogelijk leiden tot een onderschatting van het *added-worker effect*. Het voornemen is om het paper begin 2019 uit te brengen als *CPB discussion paper* en het dan ook op te sturen naar een internationaal tijdschrift.

Deelproject 3a

In juni 2018 hebben we in samenwerking met de AFM een nieuwe vragenlijst uitgezet in het LISS panel, om de minimale en beoogde pensioenuitgaven te meten. Interessant is dat we in deze vragenlijst ook risicopreferenties, erfenismotieven, verwachtingen over arbeidsmarkt en gezondheid hebben uitgevraagd. We wachten op de nieuwe uitgave van de pensioenaansprakenstatistiek. We verwachten dat deze in 2019 beschikbaar is en zullen de antwoorden dan koppelen aan administratieve gegevens en analyseren. Daarbij zullen we een koppeling maken met de data uit januari 2008 en december 2014 om ontwikkelingen over tijd te analyseren.

Deelproject 3b

We gaan verder met het onderzoek dat opgestart is (zoals hierboven in de Verantwoording beschreven). We zullen het basisscenario uitschrijven en verschillende relevante beleidsopties rond maatwerk en keuzevrijheid simuleren.

Deelproject 3c

In 2019 zal Been naar verwachting het onderzoek naar huishoudproductie voortzetten en specifiek kijken naar gepensioneerden. Geanalyseerd zal worden wat voor effecten een inkomensdaling heeft op de consumptie van gepensioneerden en of en in hoeverre een consumptiedaling wordt opgevangen door huishoudproductie.

Deelproject 4

In 2018 zijn Van Vliet, Caminada en Bakker gestart met een grootschalige verzameling van data ten behoeve van internationaal vergelijkend onderzoek naar

werkloosheidsuitkeringen in 34 landen voor de periode 1970-heden ([link](#)). Naar het zich laat aanzien hebben we begin 2019 (een eerste versie van) de dataset gereed. Deze dataset zal o.a. vervangingsratio's van werkloosheidsuitkeringen bevatten. Op basis van deze data kunnen we onderzoek doen naar de ontwikkelingen in werkloosheidsuitkeringen voor een groot aantal landen en jaren. Hierbij zullen we ingaan op verschillende samenstellingen van huishoudens en verschillende inkomensniveaus. Ook zullen we aandacht besteden aan de veranderingen in werkloosheidsuitkeringen voor, tijdens en na de financiële crisis.

5.2 Voorgenomen activiteiten m.b.t. disseminatie en valorisatie

Ook in 2019 zullen we onze onderzoeksresultaten bij een breed publiek onder de aandacht brengen, door middel van toegankelijke Nederlandstalige publicaties en voordrachten over de onderzoeksresultaten. Er zullen ook presentaties worden gegeven voor maatschappelijke partijen, zoals bijvoorbeeld de pensioensector. Verder zullen, evenals in 2018, onderzoekseminars worden georganiseerd. Alle output van het onderzoek is overzichtelijk te raadplegen via de speciale website van het onderzoeksprogramma; [link](#).

6. Begroting 2019

6.1 Begroting 2019

Tabel 6.1 Begroting 2019: Specificatie van de lasten

<i>Personeel</i>	<i>Begroting 2019</i>		
	<i>Prijs in 2019</i>	<i>Fte omvang</i>	<i>Totaal lasten</i>
Vincent Bakker (Aio)	€ 50.359	1,00	€ 50.359
Heike Vethaak (Aio)	€ 48.028	1,00	€ 48.028
Vacature (Aio)	€ 40.925	1,00	€ 40.925
Jim Been (postdoc)	€ 74.454	0,50	€ 37.227
Robin Vanderstappen (ondersteuning)	€ 42.127	0,21	€ 8.869
<i>Totaal lasten personeel</i>		<i>3,71</i>	<i>€ 185.408</i>
<i>Materieel</i>			
Opleidingskosten Aio's (betreft 4 cursussen van €1.375)			€ 5.500
Reiskosten en congres (€1.500 per onderzoeker per jaar)			€ 6.000
Datakosten (louter variabel deel)			€ 9.495
Overig			€ 5.000
<i>Totaal lasten materieel</i>			<i>€ 25.995</i>
<i>Totaal personeel en materieel</i>			<i>€ 211.403</i>

Toelichting:

De aanstellingen van Been (0,5 fte postdoc), Bakker (1,0 fte Aio), Vethaak (1,0 fte aio) en Vanderstappen (ondersteuning voor 8 uren per week) worden gecontinueerd. We hopen begin 2019 de derde aio aan te stellen en begroten deze post per 1 januari 2019. In het overzicht zijn *geen* namen opgenomen van onderzoekers die moeten worden gezien als *matching*, omdat daar geen kosten uit voortvloeien die drukken op dit door Instituut Gak gefinancierde project. Niettemin verrichten diverse medewerkers van de Afdeling Economie onderzoek op het terrein van *Zelfredzaamheid en sociale zekerheid over de levenscyclus*, te weten Kees Goudswaard (hgl), Koen Caminada (hgl), Marike Knoef (hgl), Pierre Koning (uhd/hgl), Olaf van Vliet (hgl), Egbert Jongen (uhd), Lieke Kools (gastmedewerker), Emile Cammeraat, (aio) en Marco Stam (aio).

6.2 Cumulatief overzicht voorschotten 2017/2018

Tabel 6.2 Cumulatief financieel

	<i>Ontvangen</i>	<i>Beschikbaar</i>
Toegekende subsidie (totaalbedrag)		€ 935.446
Toegekende tranches ontvangen in:		
2017/2018	<u>€ 213.842</u>	
Totaal ontvangen (tot nu toe)		<u>€ 213.842</u>
Subsidierestant (op dit moment) ⁵		<u>€ 721.604</u>
Begroting 2019	€ 211.403	
Onderbesteding 2017/2018	<u>€ 52.744</u>	
<i>Subsidieverzoek 2019</i> ⁶		<u>€ 168.659</u>
Beschikbaar na toekenning subsidieverzoek 2019 ⁷		€ 562.945

⁵ Subsidierestant = (toegekende subsidie - totaal ontvangen tot nu toe).

⁶ Subsidieverzoek over 2019 = (begroting 2019 minus evt. onderbesteding 2018).

⁷ Beschikbaar na toekenning subsidieverzoek 2019 = (toegekende subsidie - totaal ontvangen tot nu toe - subsidieverzoek 2019).